Iulia Lybica (Llívia, Cerdanya). Darreres intervencions i estat de la qüestió

JORDI GUÀRDIA I FELIP, MARTÍ GRAU I SEGÚ,
JORDI CAMPILLO I QUINTANA

A la part més elevada de la vila de Llívia, a l'inici de la falda del puig del Castell, hi ha una àmplia zona destinada a la construcció d'habitatges: el 1997, les prospeccions prèvies als treballs de remoció i edificació varen revelar que s'hi estenia un important sector de la ciutat romana de Iulia Lybica. Aquell mateix any, l'excavació en extensió dels sectors directament afectats per la urbanització permeté posar al descobert vestigis arqueològics sense precedents a l'indret, tant per la superfície que ocupaven com per la singularitat que tenien.[1] La interpretació del conjunt, conegut amb el nom de les Colomines, autoritza a revisar i fer balanç de la recerca entorn a aquest important nucli, vertebrador dels Pirineus centrals i orientals en època romana.

1. Problemes històrics entorn a Iulia Lybica

1.1 La nova ciutat i el món indígena

L'origen i el paper de la ciutat de Iulia Lybica no es pot entendre si no fem esment dels seus antecedents i del marc històric i social que l'envoltà. L'especificitat de la protohistòria cerdana ha fet sempre sospitar una relació igualment peculiar entre les comunitats de romans nouvinguts i els indígenes, a partir de l'arribada dels primers. Però el sentit que se li ha volgut donar ha estat divers segons els autors.

L'assentament cerdà de Sant Feliu de Llo durant força temps actuà com a model per explicar l'evolució de les formes socials i culturals de la Cerdanya antiga

1. L'actuació fou impulsada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i confiada a l'empresa Arqueociència.

fins a la romanització: per a Padró (1976), l'absència de la fàcies ibèrica en el material arqueològic —tal com aquesta s'entén al Principat de Catalunya— fa pensar que el poblament cerdà romangué fidel a les tradicions del bronze final i dels inicis de l'edat del ferro fins ben iniciada la dominació romana: d'això se'n desprengué, des d'un punt de vista general (CAMPMAJÓ; PADRÓ, 1978), que el fenomen de la iberització no tingué lloc a la Cerdanya i que la romanització d'aquest territori solament s'inicià en data avançada.

Tal com posen de relleu, però, Mercadal, Campillo, Aliaga, Valiente (1995, pàgina 713), en una reinterpretació de l'evolució del poblament a la Cerdanya, els punts d'assentament on s'ha detectat material ibèric han augmentat notablement en els darrers anys: els castells de Llívia, Roc d'Esperança (Alp), Pi del Castellar i la Coromina (Urtx, Fontanals de Cerdanya), vall de Pi (Pi, Bellver de Cerdanya), la Colomina, el Castellot de Bolvir… Els autors proposen, davant la tesi tradicional, una "coexistència de dues poblacions des de mitjan segle II aC i que es perllonga fins a la segona meitat del segle I aC", un fenomen que podria desenvolupar-se de manera paral·lela i complementària a la conquesta romana. L'assentament del Castellot de Bolvir, sobretot, exemplifica aquesta realitat com a petit nucli de nova planta, sorgit al segle II aC amb totes les característiques dels hàbitats ibèrics i que perdurà probablement fins a la segona meitat del segle I aC (MERCADAL; OLESTI, 1992).

L'element de contrast amb aquests dos horitzons culturals el proporciona justament la ciutat romana de Llívia: si bé la seva fundació sembla coincidir amb el final d'alguns d'aquests hàbitats de filiació "ibèrica" i d'instal·lació recent (el Castellot), quan intentem confrontar la fàcies material urbana del segle I dC amb la de punts que no han deixat d'estar habitats des d'abans de l'arribada dels romans, ens adonem que no hi ha cap mena de sintonia. Així ens ho mostren els materials de l'Hort de la Falona, a partir dels quals s'ha pogut caracteritzar la ciutat durant l'època altimperial (CAMPILLO, 1994). La cultura material detectada ens parla d'un poblament netament itàlic en l'etapa fundacional: això s'hauria traduït en un marcat esvoranc entre el món indígena, que manté intactes les seves formes socioeconòmiques a les darreries del segle I aC, i un nucli de població forana que Roma funda per al control de la zona pirinenca. Efectivament, no s'observa ni discontinuïtat ni ruptura en els diversos nuclis indígenes de la zona: el Roc d'Esperança d'Alp, la Coromina d'Urtx o la Colomina de Bolvir mostren com, a inicis de l'imperi, fou ben dèbil la cadena de transmissió d'influències de la nova ciutat vers el territori.

1.2 Roma i els Pirineus

Jordi Pons (1994) analitzà detingudament les diferents fases de la presència romana als Pirineus catalans, i es concentrà especialment en aquelles informacions que les fonts escrites antigues donen per al territori dels ceretans: tant les campanyes

dels escipions com les campanyes deAtó no afectaren per a res aquesta àrea i es mantingué, en canvi, relativament al marge de la influència i el domini romà fins al segle I aC. Pons (1994, pàgina 81) situa entre la guerra de Sertori i el pas de Cèsar durant la guerra civil, un canvi crucial d'aquella conjuntura i una progressiva atracció dels ceretans vers l'òrbita romana. La revolta d'aquests reprimida per Domici Calví (39-36 aC) significaria el més important dels esclats indígenes davant d'aquest procés de deriva des del mer contacte cap a l'efectiu control romà.

La recerca d'Oriol Olesti (1990) sobre la Cerdanya en època antiga tingué com a resultat la documentació d'un cadastre romà a la zona: segons aquest autor, durant el segle I dC la pressió romanitzadora devia fer-se especialment intensa i un dels seus resultats més visibles sobre el territori és la centuriació. Per Olesti (1993, 151) és plausible pensar que aquest tipus d'actuació es produís de manera paral·lela a la fundació de Iulia Lybica, durant la segona meitat del segle I aC: Un nucli d'aquesta entitat no tindria sentit si no se'l dota de mitjans per fer efectiva la seva funció principal, la de revertebrar el territori sobre noves bases polítiques socials i econòmiques. Que aquests mitjans acabaren essent efectius ho evidencien diversos punts habitats o freqüentats durant el segle I dC a la plana cerdana, com les necròpolis del Roc d'Esperança i del Pla de Prats, Santa Llocaia o el jaciment metal·lúrgic de Sant Feliu de Llo. Ara bé: convé valorar l'actuació romana i els seus resultats a partir dels propis objectius que perseguia, i és per això que creiem que cal no exagerar l'abast d'una primera romanització que devia centrar-se a la plana modesta, com a valuosa zona de trànsit i relativament apta per a una agricultura de muntanya. Com apunta Olesti (1993, pàgina 152), la societat indígena continuà explotant aquella part de les terres que havien estat relegades per Roma.

2. EL CONEIXEMENT DE IULIA LYBICA

2.1 Fonts literàries antigues

Situació de la ciutat

L'única referència directa antiga a la ciutat de Iulia Lybica és la que ens proporciona Ptolomeu (*Geografia*, II, 6, 68-69), que en fa la capital dels ceretans en situar també aquests darrers. Per la poca fiabilitat de les coordenades del geògraf, aquesta font no ens permetria per si sola identificar Iulia Lybica amb l'actual Llívia, si no fos perquè el fet que hagi perdurat el topònim està ben documentada a l'edat mitjana.

Esteve de Bizanci (*Etniké*) ens parla d'una enigmàtica Braquile, que situa com a ciutat dels ceretans, un poble al qual fa referència diferenciant-lo dels ibers: el topònim, isolat i en una font tardana (segle IV dC) poc reputada, no resulta relacionable amb altres dades que el puguin fer intervenir en la interpretació històrica (OLESTI, 1993).

Els ceretans

Precisament la filiació cultural dels ceretans ha estat una de les qüestions més debatudes en la recerca sobre l'època antiga a la zona. Si ens atenem a Estrabó (*Geografia*, III, 4, 11), els *kerretanoí* són un poble ibèric que ocupa bona part de les valls centrals dels Pirineus. Per Aviè, en canvi (*Ora Maritima*, 549-552), als Pirineus s'emplaçaven uns pobles, els ceretes i ausoceretes, que solament en una data avançada seran comptats entre els ibers.

Plini el Vell, sense entrar en la vinculació o no dels ceretans al món iber, en la coneguda llista de les comunitats administrades per Tarraco, al llibre III de la *Història Natural* fa una distinció entre els *Cerretani Iuliani* i els *Cerretani Augustani* (*Història Natural*, III, 22-23). Per M. Delcor (1976, 145 i 147-148) les dues denominacions responen a una divisió dintre aquell poble de dret llatí: així, caldria veure en els *iuliani* aquells grups que primer reberen l'*ius latii*, presumiblement de mans de Juli Cèsar i que —sempre segons Delcor— des del mateix moment de la concessió jurídica ja devien estar aglutinats entorn d'una ciutat de nova fundació, Iulia Lybica. Contràriament, els *Augustani* s'identificarien amb altres parts del poble ceretà (arreu dels Pirineus centrals, però a l'exterior de la Cerdanya actual) reintegrades per August al territori "històric" dels *cerretani*. Tot i que Delcor no ho diu explícitament, en la seva interpretació sembla estar defensant l'existència de dues comunitats polítiques diferents un cop els ceretans es troben ja sota l'ègida de l'imperi, ja que fa gravitar els *Augustani* entorn d'un centre diferenciat d'Orgia o Orgellia (Castellciutat).

La penetració de Roma a l'àrea ceretana

Diversos autors (MAYER, 1982, pàgina 222; OLESTI, 1993, pàgina 134; PONS, 1994, pàgines 70-71) han respost a aquest plantejament considerant que "sembla molt més fonamentada la interpretació d'aquests termes com a dos títols honorífics, com a *cognomina*, dos epítets que lliguen clarament els ceretans amb el partit cesarià i d'August" (OLESTI, 1993, pàgina 134). Entre ambdós punts de vista sembla possible una solució intermèdia des de la versemblança històrica: efectivament, no sembla que haguem de parlar de dues comunitats ceretanes diferenciades dintre del sistema imperial, però el passatge de Plini, eminentment administratiu, podria reflectir un procés perllongat en l'adquisició de l'estatus jurídic reservat als ceretans, fonamentalment en dos temps. Sembla plausible que, en una situació conjuntural com la de la guerra civil entre cesarians i pompeians, Cèsar (*De Bello Civile*, I, 37, 4) concedís l'estatus jurídic de dret llatí únicament als ceretans que poblaven la zona dels passos pirinencs que utilitzà per anar des de Narbo a l'escenari de la batalla d'Ilerda, desplaçant-se per la ruta que s'acabaria consolidant com a *strata ceretana* (PADRÓ, 1976, pàgina 142). Ni la dubtosa cohesió dels ceretans com a comunitat política ni la llunyania dels ceretans limítrofs amb els vascons no fan imaginable una àmplia extensió, per valls ignotes, d'aquell règim jurídic que tenia

com a objectiu fonamental captar l'adhesió dels pobladors d'un punt estratègic per a les comunicacions revalorat —no ho oblidem— després de la recent conquesta de la Gàl·lia interior. Durant el segon triumvirat i a l'inici del principat d'August, entorn als Pirineus es desenvolupen diverses actuacions militars que evidencien que la improvisació ha quedat endarrere i que Roma s'esforça a donar cohesió al territori que controla "omplint buits" (PADRÓ, 1986): en les prioritats del domini romà, les consideracions estratègiques i les possibilitats d'àmplia explotació econòmica han donat pas a una cura especial per adquirir aquells territoris fins aleshores bandejats. Es tracta d'un element essencial per a la perfecció del projecte imperial que s'ha anat gestant des de Cèsar i per regularitzar el sistema provincial que es dibuixa ara a partir d'aquelles sòlides bases polítiques: les referències textuals al combat contra els vascons veïns i la repressió de la inestabilitat aquitana il·lustren el sentit d'aquest esforç i poden ser solament la cara visible d'una dinàmica molt més àmplia, acomplerta només a mitges a l'àrea ceretana. En aquesta línia, el 1987, Padró i Piedrafita posaren de relleu una referència històrica que havia estat força ignorada en l'anàlisi històrica de la Cerdanya: el 28 aC Messala Corvinus reprimeix encara l'aixecament de les gents de les fonts de l'Atax, que no eren altres que els ceretans del naixement de l'Aude (PADRÓ; PIEDRAFITA, 1987; CAMPILLO; MERCADAL, 1997, pàgina 881).

2.2 La historiografia sobre Iulia Lybica

El 1971, Josep Padró, Anna Maria Ferran i Miquel Cura van fer dos sondeigs arqueològics, l'un al cim del castell i l'altre a les Feixes de la Colomina (PADRÓ; FERRAN; CURA, 1977): aquestes actuacions significaren el punt de partida d'un seguit d'excavacions científiques, que sobretot sota l'impuls de Padró, posaren les bases de l'arqueologia llivienca.

El 1974, el 1975 i el 1979 s'excavà al Camí Ral, primer de la mà de M. Oliva (OLIVA, 1976) i, seguidament del mateix Padró. El 1978 s'excavà a Cal Meranges: el 1979 s'hi féu una neteja que permeté la identificació de diverses tombes i el 1980 els treballs arqueològics foren reiniciats per Aurora Martín (MARTÍN, 1981). El mateix 1980, Padró i alguns col·laboradors recuperen alguns materials en el moment de la destrucció de la necròpolis de Cal Doctor.

Entre 1980 i 1983 tingueren lloc diverses actuacions i campanyes d'excavació al carrer dels Forns: s'hi obren sis sondeigs que proporcionen una important seqüència estratigràfica que consta de set fases d'ocupació (PADRÓ; CAMPILLO, en premsa): 1) camp de sitges arrasat anterior a l'establiment romà, amb ceràmica de decoració incisa de tipus ceretà; 2) primera fase romana, de la segona meitat del segle I aC; 3) segle I dC; 4) segle II i III dC; 5) necròpolis de datació imprecisa; 6) primera fase d'habitació medieval; 7) segona fase d'habitació medieval. El que resulta més significatiu ara per nosaltres és el fet que Padró, referint-se a la fase 2, parla "d'un establiment contemporani de la costa, sense cap presència d'ele-

Figura 1. Sondeig 1, amb l'elevació de l'estructura MR-1.

ments de la cultura material ceretana" i proposa una datació de finals de la República. El 1987, en edificar-se al solar de l'Hort de la Falona, s'hi destrueixen els vestigis i l'estratigrafia d'època romana: part de l'abundant material moble fou recollit i fou objecte d'un estudi de conjunt que contribuí a la caracterització de l'etapa de l'Alt Imperi a la ciutat, com avançàvem més amunt (CAMPILLO, 1994).

2.3 Vers la reconstitució de la topografia urbana i de l'ocupació de l'ager

Arribats a aquest punt, la dimensió *urbana* de la *civitas* de Iulia Lybica ha quedat ben palesada a partir dels nous descobriments a l'àrea de les Colomines, que se sumen a la recerca continuada de J. Padró durant els anys setanta i vuitanta al subsòl de la població actual de Llívia. Si bé aquest autor, a partir de la discontinuïtat que semblava que tenien els vestigis, havia plantejat la possibilitat que en lloc d'un veritable nucli "urbà" ens trobéssim davant d'un conjunt de *villae* molt properes les unes de les altres (PADRÓ, 1988), les noves estructures aparegudes s'expliquen a partir d'un ús públic i d'una planificació articulada de l'espai. S'ha observat, al mateix temps, que els "buits" que sovintegen entre els vestigis tenen a veure amb les condicions de conservació: a les Colomines hi hagué en temps antics un intens arrasament d'aquells punts que el relleu natural deixava més enlairats.

L'arqueologia de Iulia Lybica avança avui cap a la maduresa: així, properament hom disposarà de la publicació de les intervencions dels anys vuitanta (PA-

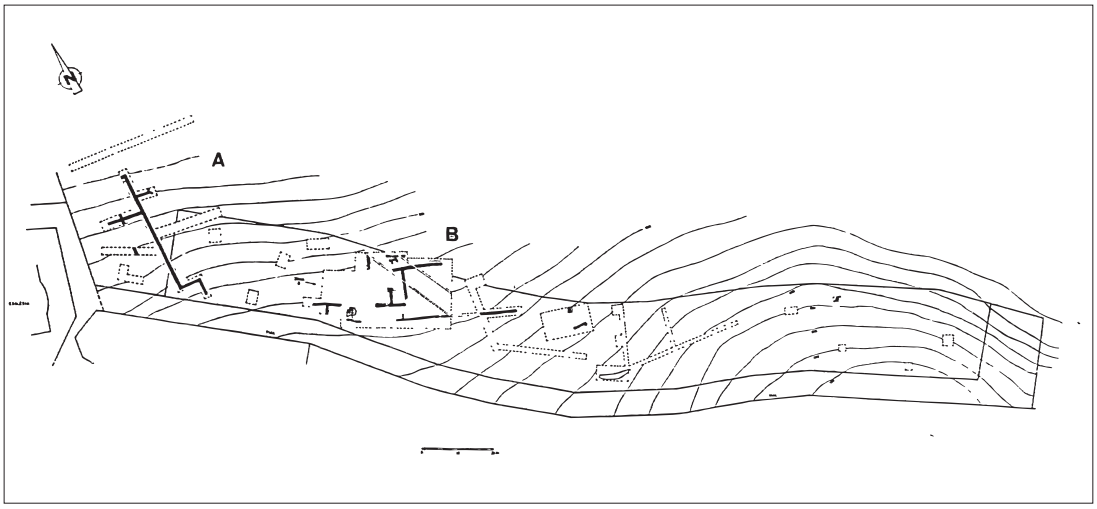

Figura 2. Planimetria [2] general de les actuacions arqueològiques de 1997 a les Colomines (Llívia).

DRÓ; CAMPILLO, en premsa) i s'estarà en condicions d'assajar una primera síntesi sobre la topografia de la ciutat i el seu territori més immediat (GRAU; CAMPILLO; GUÀRDIA, en premsa).

3. NOUS AVENÇOS: LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LES COLOMINES2

3.1 Abril - maig i juny - juliol de 1997

El 1997 s'han fet a les Colomines tres campanyes de prospecció i excavació. La superfície total explorada a les Colomines abasta al voltant de 5.000 metres quadrats (figura 2), compresos entre la zona de protecció paisatgística del Puig del Castell al nord, l'església parroquial a l'est i els solars urbanitzats de la part alta de la població al sud. El lloc fou dedicat a treballs agrícoles fins a aquest segle: en tenim testimoni en els conductes de rec que creuen la zona B i que tallen en diversos punts estructures romanes (àmbit 12.5). Les diverses campanyes de prospecció i excavació en el que es coneix també com a Unitat d'Actuació 3, han estat motivades pel projecte de construcció de 14 habitatges i un vial de circulació en l'àrea descrita.

2. La planimetria de l'excavació és obra de David Olivares, a qui hem d'expressar el nostre agraïment.

Durant els mesos d'abril i maig, en una primera actuació, es practicaren 24 sondeigs de prospecció: els resultats positius que oferiren alguns d'ells palesaven l'existència d'ocupació romana a l'indret (CAMPILLO, 1997a). Per primera vegada, s'estava davant la possibilitat d'incidir sobre l'urbanisme i les fases d'ocupació d'una àmplia zona de la ciutat antiga. La documentació de les estructures que apareixen en alguns sectors de l'àrea poden fornir dades importants per conèixer la trama urbana i els eixos a partir dels quals s'orienta.

En una segona campanya, feta durant els mesos de juny i juliol, ampliaren els sondeigs de prospecció en què s'havien documentat restes arqueològiques (núm. 11, 12, 14, 19, 21, 22) i se'n van fer cinc de nous, així com cinc rases en punts als quals calia estendre les indagacions (CAMPILLO, 1997b).

El dia 8 de setembre de 1997 començà la tercera campanya arqueològica, a la qual ens referim sobretot en aquest text: si fins aleshores les tasques havien estat sobretot encaminades a establir els límits i la cronologia de les restes, la nova actuació podia ja incidir en la successió estratigràfica mitjançant sondeigs en profunditat i, simultàniament, iniciar l'excavació en extensió.

3.2 Setembre de 1997

En les dues campanyes precedents, la major part de les restes havien aparegut a la zona central de l'àrea prospectada: les estructures aparegudes en els sondeigs de prospecció 11, 12 i 21 formaven un conjunt que calia interpretar després d'una excavació en extensió. A banda d'això, aparegueren trams de murs isolats a l'est (sondeigs de prospecció 17 i 19) i a l'oest, i en la zona més propera a l'església (només separada d'aquesta per un carrer). Mentre que en el primer cas es tractava d'estructures deteriorades o d'atribució dubtosa a l'època romana, en el segon cas la potent capa de sediment que la cobria com també la bona conservació de la seva elevació aconsellaven ampliar la superfície excavada en aquell punt amb la finalitat de comprovar la seva extensió.

Precisament aquesta darrera fita centrà l'inici dels treballs en aquesta tercera intervenció: es dóna el número d'Unitat d'Activitat MR-1 a aquell tram de mur inicial i es fa una rasa per tal de resseguir-lo en tota la seva longitud, en una disposició que va aproximadament de sud a nord: això porta a fer una rasa de 40 metres per tal d'englobar tota l'estructura, que acaba a nord formant un angle amb un segon mur molt més gruixut (MR-7) que pren la direcció oest (vegeu la figura 3).

A l'indret es documentaven, doncs, vestigis de força entitat i bon estat de conservació. Convenia delimitar-ne amb precisió l'extensió i, per això es traçaren un seguit de rases perpendiculars a la primera, a tall de graella. L'indret es corresponia amb un sector que el projecte d'urbanització deixava lliure, destinat a zona verda: denominàrem el conjunt de sondeigs que s'hi practicaren com a zona A (figura 3).

Amb el nom de zona B (figura 4), en canvi, donàrem unitat a aquells antics

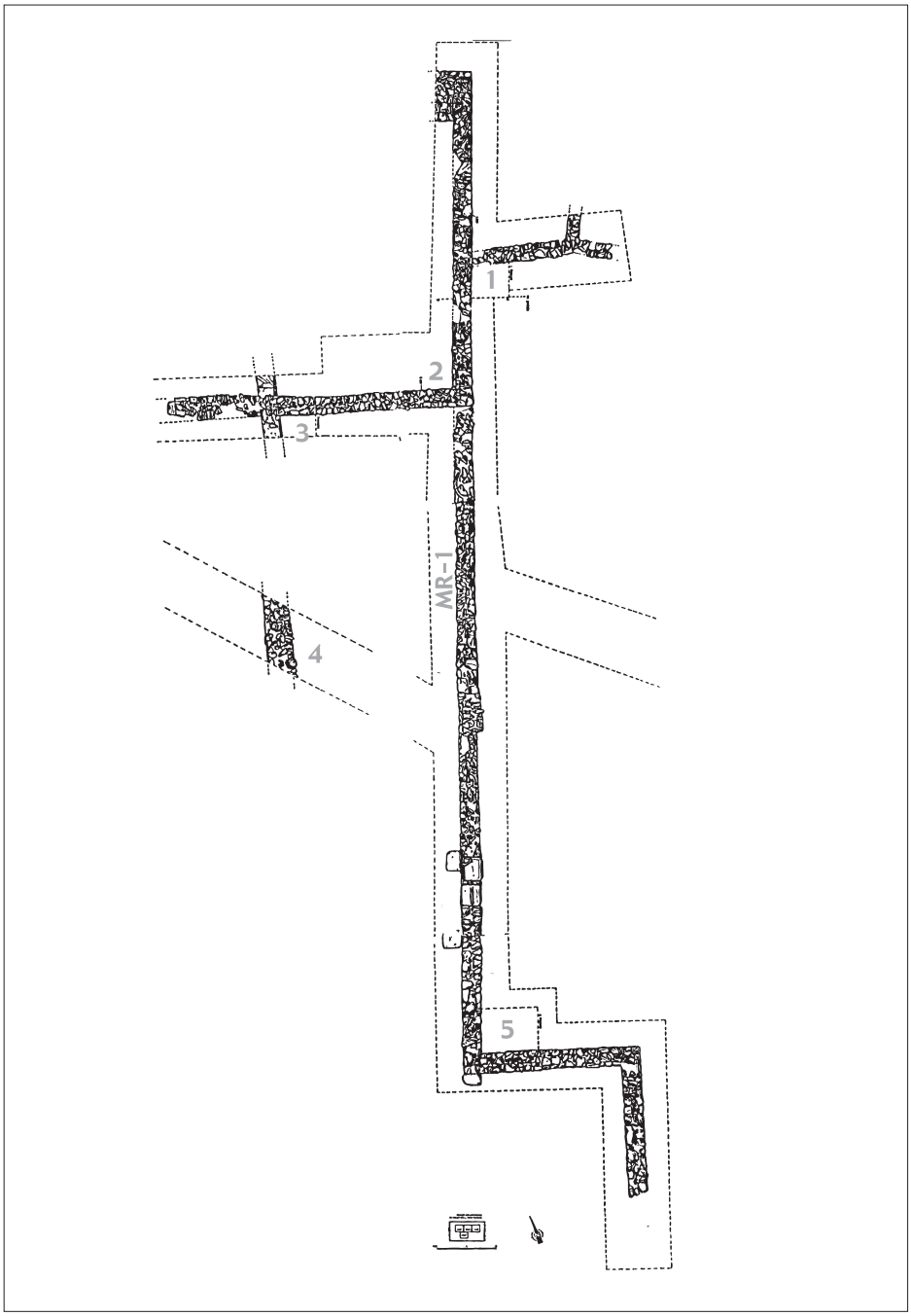

Figura 3. Planimetria de la zona A, amb la situació dels sondeigs.

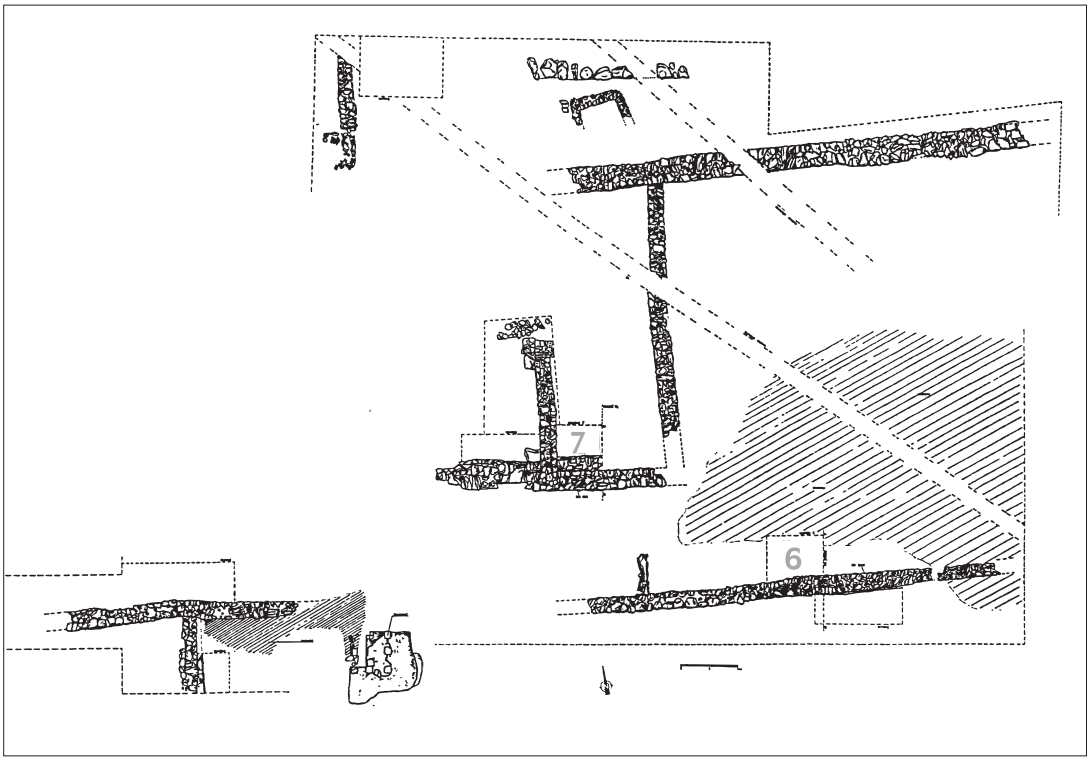

Figura 4. Planimetria de la zona B, amb la situació dels sondeigs.

sondeigs de prospecció centrals als quals fèiem referència (11, 12 i 21), unificant-los i assenyalant-nos com a objectiu de la nova campanya ampliar-los fins arribar als límits de totes les estructures que s'hi observaven.

La zona A (zona verda)

Un cop resseguits els límits dels vestigis a la zona A, aquests defineixen un recinte de grans dimensions i construcció especialment acurada en la primera de les dues fases constructives que s'hi observen. A la singularitat de l'edifici s'afegeixen altres elements:

El material ceràmic resulta molt escàs

En contrast, els fragments de marbre són relativament abundants.

En la primera fase el morter de calç és utilitzat amb profusió.

No es detecten paviments que no siguin de terra batuda, sense cap mena de complexitat constructiva.

La gruixuda capa que cobria la zona, i que comprenia l'estrat d'amortització de les estructures i l'abundant sediment superficial proporcionà en general poc

material ceràmic recipient i encara aquest concentrat a la base del nivell, coincidint amb acumulacions puntuals de teules per sobre les estructures. A les rases 4 i 5 dóna respectivament:

UE4
Àmfora[3]
Un fragment de vora de forma Pascual 1. Cronologia: 50 aC – 50 dC
T. S. Sudgàl·lica[4]
Forma Drag. 15/17. Cronologia: 30-100 dC

UE5
Àmfora
Fragment de vora d'àmfora itàlica, probablement una forma Dressel 1
Ceràmica sigil·lada
Fragment de peu d'una possible forma Conspectus 22 (mitjan o acabament de l'època d'August)

Un cop fetes les rases i extret el nivell superficial d'amortització d'estructures, calia conèixer la successió estratigràfica d'una zona que, en no estar directament afectada per la construcció d'habitatges, no estava destinada a excavar-se en extensió en aquesta intervenció d'urgència. Arribats a aquest punt, es tractava sobretot d'obtenir dades essencials per a la documentació i la interpretació de l'estructura, posant les bases per a una futura intervenció.

Sondeig 1 (vg. figura 1, pàg. 102): Es practicà en l'angle que formen els murs MR-1 i MR-6 vers el sud i per tal de conèixer les relacions estratigràfiques entre els dos murs i la successió de nivells arqueològics en aquest punt. Les dimensions són d'1 x 1,20 metres i s'assoleix una fondària d'1,36 metres respecte a la cota superior de l'MR-6. Un cop extret un nivell de *tegulae* i terra (UE 1001) cobert per la base de l'MR-6 i el superficial, s'observa un reompliment estèril de gruix considerable (UE 1002) que separa les habilitacions de la primera fase constructiva de les de la segona. No es detecta, però, un nivell de circulació relacionable amb la primera fase: probablement la pobresa de la preparació i les reduïdes dimensions del sondeig fan que no ens haguem topat amb indicis. Segueix, en canvi, directament una àmplia rasa de fonamentació (UE1004) de l'MR-1 reomplerta amb la UE 1003 que dóna material escàs i que no es pot datar (l'únic element —gens definitiu— que permet "intuir" el moment constructiu és un fragment de ceràmica pintada).

3. La classificació i l'estudi preliminar del material amfòric ha estat fet pel doctor Cèsar Carreras: convé que subratllem aquí el nostre agraïment per la seva contribució, ben determinant en el conjunt d'aquest estudi.

4. La classificació de les formes de terra sigil·lada ha estat feta per Marisol Madrid: li agraïm la seva aportació, que ha estat decisiva per a la datació de les estratigrafies de l'excavació.

Figura 5 A. Estructura MR-1, a la zona A.

En contrast amb la factura tosca de l'MR-6, destaca la regularitat de l'MR-1 del qual s'observa un metre i mig d'elevació construïda amb blocs estrets i allargats, ben escairats.

Podem dir, doncs, que es tracta del mur principal aparegut a la rasa 1-5-7, que vertebra la zona A. Presenta una construcció en dos temps:

Un moment inicial de construcció regular, amb blocs plans (pissarres)

Refecció, en un moment posterior no precisat, de construcció molt més tosca i puntualment desviada de l'eix traçat per l'elevació primitiva.

Té una amplada regular de 65 centímetres en els trams lliures del recreixement del segon moment. És paral·lel a l'MR-8 i en les característiques tècniques és equiparable als murs MR-9 i MR-10.

Figura 5 B. Àmbit 12.5, a la zona B.

Sondeig 2. Per tal de confrontar la seqüència estratigràfica obtinguda, es decideix obrir un nou sondeig a l'altra banda de l'MR-1, vers l'oest, en la intersecció amb l'MR-2. Les dimensions són 1,5 x 2 metres. S'hi documenta en primer lloc un reompliment de pedres (UE 2001) —blocs mitjans molt atapeïts i abundants—, probablement per acréixer el terreny per a la conformació d'un nivell de circulació (UE 2002) consistent en una capa prima de terra cremada, carbons, restes d'argila cuita i de morter de calç. Aquest se sobreposa a un nivell marró clar (UE 2003) que al seu torn cobreix un segon nivell de circulació, en aquest cas un paviment de morter de calç (UE 2004).

Es comprova que l'MR-2, de tècnica constructiva ben diferent —més irregular— de la de l'MR-1, fou construït en un moment posterior a la inutilització del paviment 2004 per part del nivell 2003. Fora del sondeig, l'aparició de l'MR-11 ajuda a interpretar les modificacions de la compartimentació entre la primera fase

Figura 5 C. Restes d'hipocaust (estructura II13), a la zona B.

i la segona: aquesta darrera estructura fou inutilitzada i substituïda amb una funció idèntica per part de l'MR-2. Tot i correspondre a la segona fase, la factura és molt més acurada que la dels murs MR-6 i MR-5, presumiblement del mateix moment. Probablement reprèn una compartimentació que en la primera fase exercia el mur MR-11, 70-80 centímetres més al sud. Es posa per sobre de l'MR-8. L'amplada és variable: entre 55 i 65 centímetres. A l'interior del sondeig 2 es conserva en una elevació de 65 centímetres. Presenta un trencament reomplert amb pedres a 110 centímetres de l'MR-1 i l'estat de conservació força precari més enllà de l'eix perpendicular del mur MR-8: la tècnica constructiva varia en aquest tram final vers l'oest, amb blocs plans de disposició obliqua. Presumiblement, acaba poc abans de l'extrem de la rasa 4, però no sabem si el mur s'allarga encara més en cotes més baixes.

Sondeig 3. es fa arran de l'aparició d'un mur (MR-8) cobert d'una sòlida capa de morter de calç, es decideix obrir un sondeig per tal de determinar la relació d'aquesta estructura amb l'MR-2. Pel fet que aquella nova estructura, després de l'angle, s'endinsa de seguida en el tall de la rasa 4, és difícil excavar l'àrea adjacent.

En netejar just la línia de la rasa esmentada, apareix en el mateix sentit un nou mur, l'MR-11: l'espai encara resulta més estret i fa que de moment només puguem excavar l'estrat per sota de la capa superficial, un nivell de terra i pedres que recolza damunt MR-2 i que amortitza MR-8 i MR-11.

Sondeig 4. A la rasa 2 es documenta que s'arriba al substrat natural sense que es detectin vestigis arqueològics, un cop rebaixada la potent capa superficial. Tot i això, sota una part del que es considera el nivell geològic, apareix una filada de pedres, que insinua un mur. En conseqüència, amb el sondeig 4 es decideix rebaixar el que es revela com a argiles aportades cobrint l'estructura que un cop delimitada i excavada, presenta una amplada d'1,10 metres (MR-3; elevació=UE4002). Les argiles, de color gris blavós, molt compactes i homogènies, havien estat aportades per al recobriment del fonament del mur.

Sondeig 5. A l'extrem sud del mur MR-1 es localitza un nou mur que fa cantonada amb aquest i que pren direcció vers l'est (MR-9). En aparèixer aquesta darrera estructura, s'obre un interrogant: cal esbrinar si a l'est de l'MR-1 tenen continuïtat els vestigis arqueològics i si en aquesta àrea ens trobem dintre o fora del recinte documentat a l'interior del conjunt de rases fetes. Així doncs, convé obrir el sondeig 5 en l'angle dels murs esmentats per tal de valorar quina ocupació de l'espai presenta aquest punt i fer en certa manera extensibles els resultats al terreny situat més enllà de la línia on comença l'àrea que s'ha d'urbanitzar segons el projecte inicial de l'obra.

Sondeig 8. En intentar descobrir l'MR-1 (vegeu *supra*) en la seva longitud pel nord (ampliació de la rasa 7) s'observa que en el seu extrem aquest forma un angle amb MR-7. La cara externa d'aquest darrer no apareix prou ben definida, en contrast amb la tècnica constructiva acurada que presenta MR-1. En fer-s'hi el sondeig 8, es delimita amb precisió la cantonada i s'observa que l'MR-7 es troba probablement al nivell de la fonamentació: pel gruix (1,10 – 1,50 metres) i les característiques del seu aparell s'assembla a MR-3 i igual que aquest podria ser la base d'una sòlida paret exterior del recinte. Un únic nivell (UE 8001) s'interposa entre la capa superficial i el terreny natural. A la part superior de l'estrat apareix un enderroc potent de pedres i *tegulae*. Recolza en l'elevació dels murs MR-1 i MR-7.

La zona B

Un cop vam haver determinat l'extensió i les característiques de les restes arqueològiques de la zona A, vam concentrar plenament la nostra tasca a l'excavació integral de la zona B, aquella que com dèiem més amunt, resultava de la unió dels sondeigs de prospecció 11, 12 i 2. Tot i que l'objectiu era la documentació ex-

haustiva dels vestigis, ens plantejàrem dues fites prèvies:

Veure en extensió l'àrea que conservava restes arqueològiques, tant a partir dels indicis de la dispersió de material moble com de la continuïtat de les estructures.

Valorar la potència i la cronologia dels nivells arqueològics, com també conèixer les relacions estratigràfiques entre ells. Amb aquest objectiu es van fer un seguit de sondeigs puntuals, amb els mateixos criteris posats en pràctica a la zona A.

La primera fita es concreta en les següents actuacions:

A l'est es rebaixa el superficial de l'àmbit 12.7. Sota aquesta primera capa apareix material d'abocament, entre el qual hi ha tessel·les de mosaic. Es tracta de la continuació de la UE 12.201, corresponent a un enderroc, ric en fragments ceràmics i de mosaic, juntament amb material constructiu. Un dels fragments de mosaic recuperats requereix una actuació especial, que descrivim en la fitxa següent:

FITXA TÈCNICA DE RESTAURACIÓ: FRAGMENT DE MOSAIC[5]

Procedència: LL-LC 97 (Llívia, les Colomines)

Localització: UE 12201

Cronologia: amortització durant el segle I dC

Matèria i tècnica: *Opus tesselatum*, format per petits cubs d'argila cuita (tessel·les) d'uns 2 cm de costat

Dimensions: 42 x 16 cm aproximadament (l'extensió conservada és molt irregular)

Data d'inici del procés: 25 de setembre de 1997

Estat de conservació

Estat inicial: El fragment de mosaic aparegué en un nivell d'enderroc disposat verticalment i, per tant, en sentit perpendicular al de la seva col·locació originària. La base (*rudus*) tot i que subjectava bona part de les tessel·les del fragment, apareixia debilitat i hauria cedit si s'hagués procedit a excavar-lo sense un tractament previ.

Extracció: La consolidació *in situ* es va fer amb Paraloid B-72 (5/20 %) dissolt en Xylamon col·locant gases superposades amb l'ajuda d'un pinzell. L'objectiu és reforçar el pla per aixecar-lo posteriorment. Una vegada feta l'extracció es procedí a la neteja.

Estat d'intervenció

Neteja del revers: es va fer mitjançant un procés mecànic amb l'ajut de bisturí 3 i 4 i escalpel.

Consolidació del revers (suport): La matèria que havia desaparegut del *rudus*

5. La fitxa ha estat redactada per Isabel Adrover, que encapçalà l'equip responsable de l'extracció i la restauració de materials arqueològics a l'excavació. Agraïm a tot l'equip la tasca que desenvoluparen i els informes derivats que han resultat útils en aquesta publicació.

fou substituïda per una capa d'Hexaduro, aplicat en totes les concavitats (es tracta d'un guix constituït per hemihidrat alfa, homogeneïtzat per aconseguir consistència i duresa per a la base del fragment). Sobre aquesta primera capa se n'aplicà una segona d'Hevodur, hemihidrat de sulfat càlcic. Abans d'aplicar la darrera capa es col·locà una reixeta per facilitar la reversibilitat de la intervenció en cas que es fessin restauracions posteriors. Un cop seques les dues capes, es va donar la volta al suport per a l'extracció de les gases col·locades per a l'aixecament. Es va fer amb Xylamon.

Neteja de l'anvers: Es va fer amb pinzell de cerres dures i bisturí del número 3 i 4.

Conservació: Es diposità en una caixa de polièster expandit (material químicament inert). En un dels costats es deixà un testimoni on són visibles les diferents capes en què s'estructura el mosaic, així com la incidència de la restauració.

A l'oest es reemprèn l'excavació del nivell superficial dels àmbits 12.3 i 12.6 i la perllongació que se'n fa. Aquest indret és important per copsar l'especial estat de conservació de la zona arqueològica: mentre que en alguns punts apareixia directament el terreny natural, immediatament al costat detectàvem concavitats del mateix relleu en les quals es conservaven estrats arqueològics —sobretot amb materials del segle I dC— que, per la seva situació no havien sofert l'arrasament que s'evidenciava a la zona. Entre aquests es troben els estrats més rics en material ceràmic de l'excavació:

UE 12600 (superficial)

Àmfores

1 fragment de nansa d'àmfora *gauloise*, producció tarraconesa

1 arrencament de nansa d'àmfora procedent de Campània, possiblement una Dressel 2/4

Nou fragments informes d'àmfora de salaons

Ceràmiques sigil·lades

Quatre fragments indeterminats informes

UE 12610

T. S. Itàlica

Un fons de forma indeterminada

Un fragment de vora de forma Conspectus 14.1. Cronologia: 15 aC – canvi d'era

Un fragment de vora de copa decorada, una possible forma Conspectus R1 o R2. Cronologia: mitjan o final de l'època d'August

T. S. Sudgàl·lica

Vint-i-set fragments informes, forma indeterminable

Un fragment informe, de forma Haltern 14. Cronologia: 15 – 40 dC

Dos fragments informes, de forma 27

Dos fragments informes de forma Drag. 30 (possiblement b).
Cronologia: 40 – 100 dC
Un fragment informe, possible forma Drag. 37
Un fragment informe, forma Drag. 27d. Cronologia: 40 – 80 dC

Fragments de vora:
Dos de forma Drag. 37. Cronologia: 60 – 100 dC
Un de forma Drag. 27c. Cronologia: època flàvia
Un de forma Drag. 29b. Cronologia: 40 – 90 dC
Un de forma Drag. 18b
Un de forma Drag. 15/17. Cronologia: 30 – 100 dC
Un de forma Drag. 27b
Un de forma Drag. 35. Cronologia: 60 – 160 dC
Un de forma Drag. 27

Fragments de fons:
Dos de forma Drag. 18ª. Cronologia: 15 – 60 dC
Un de forma Drag. 27
Dos de forma Drag. 29
Un de forma Rit. 8b
Un de forma Drag. 37
Un de forma Drag. 18b. Cronologia: 60 – 150 dC
Un de forma Drag. 24/25b (possiblement). Cronologia: 40 – 70 dC

T. S. Hispànica
Tres informes de forma indeterminada

UE 126
T. S. Itàlica
Fragment de peu de mitjan o de final de l'època d'August

T. S. Sudgàl·lica
Tres informes
Un fragment de fons de forma Drag. 15/17 o 18
Un fragment de fons de forma Rit. 8b. Cronologia: 30 – 80 dC

S'extreu el superficial (UE 12.500) de l'àmbit 12.5. Com a material significatiu s'hi troba un fragment informe d'àmfora tarraconense i un arrencament d'àmfora itàlica. Ja que els objectius de la campanya no permeten de moment l'excavació total de l'àmbit, per conèixer-ne l'estratigrafia es va fer el sondeig 7 (vegeu *infra*).

Es ressegueix el traçat de diversos murs que fins al moment s'endinsaven més enllà dels límits dels sondeigs, fins a trobar-ne el final. Així, vers l'oest es perllonga l'excavació del mur MR 12-2 mitjançant una rasa. Vers l'est es descobreix

en tota la llargària conservada el mur MR 12-1, també amb la realització d'una rasa. Seguint la mateixa orientació, el mur MR 12-7 resulta descobert fins a l'inici de la zona protegida.

La segona fita s'acompleix amb la realització de dos sondeigs:

Sondeig 6. En les campanyes precedents s'havia determinat l'existència d'un espai de circulació (UE 12.300) que s'estenia per tot l'àmbit 12.3. Hi corre paral·lel al sud, l'MR 12-1. És amb l'interès d'observar la fonamentació d'aquest mur i alhora de documentar la successió estratigràfica per sota el nivell de circulació que s'obre el sondeig 6.

Pel que fa al registre, es distingeix la part del nivell de circulació emmarcada dintre el sondeig amb el número d'UE 12.301. Presenta una certa abundància de material datable de manera genèrica a les darreries del segle i aC o en un moment lleugerament posterior. El material més significatiu de la UE 12.301 és:

Àmfores

Un informe de forma indeterminada

Un arrencament d'àmfora itàlica. Es tracta d'una forma Dressel 1, probablement en la variant B o C, tardana.

Tres informes d'àmfora de salons

Una vora de forma Dressel 7/11. Aquest tipus de recipient es documenta des de la fi del segle I aC i desapareix entorn a l'època de Trajà

Un informe d'àmfora tarraconense

T. S. Itàlica

Un fragment de fons de forma indeterminada

Per sota apareix un nivell de color marró clar, la UE 12.302, en què el material és molt més escàs que en el nivell precedent: es tracta d'un gran reompliment per corregir l'acusat pendent natural i instal·lar el nivell de circulació en un pla horitzontal. Com a únic material significatiu s'hi documentà un arrencament de nansa d'àmfora tarraconense, probablement una Dressel 2/4. Cobria un segon nivell de reompliment (UE 12.303) d'un color marró fosc que el distingia clarament del terreny natural groguenc: el material arqueològic, però, hi era ja pràcticament inexistent.

Sondeig 7. L'àmbit 12.5 és l'únic de la zona B que presenta l'aspecte d'un recinte ben definit, de planta rectangular. Per conèixer-ne l'estratigrafia, com també la superposició del seu mur meridional (MR 12-2) a una estructura precedent (MR 12-6, potser un mur d'aterrassament del terreny natural i de contenció de terres), es practica el sondeig 7 en l'angle sud-oest de l'àmbit esmentat.

12.501 Nivell que s'identifica amb el 12.500 i denominat de manera diferent pel fet de trobar-se inscrit dintre el sondeig 7.

Material significatiu: Un arrencament de nansa d'àmfora indeterminada

12.502 Nivell sota el 12.501, probablement relacionable amb el condicionament d'un nivell de circulació que no ha estat detectat.

Material significatiu: Un fragment informe determinat. Un fragment d'àmfora de la vall del Guadalquivir, probablement oleària.

12.503 Nivell sota 12.502, que cobreix el substrat natural. De color marró fosc, el material arqueològic hi és pràcticament inexistent.

3.3 Materials arqueològics més significatius

Els fragments ceràmics obtinguts responen fonamentalment a ceràmica comuna, terra sigil·lada itàlica i sudgàl·lica i ocasionalment també apareixen fragments de terra sigil·lada africana, campanianes A, B i B-oides i material amfòric divers. Pel fet de tractar-se sobretot de material superficial es fa difícil precisar la datació de l'ocupació i les seves fases. En qualsevol cas, és evident una sòlida ocupació al llarg del segle I dC, al mateix temps que apareixen materials descontextualitzats de la segona meitat del segle I aC i del II dC.

A banda dels conjunts ceràmics i els fragments de marbre a què fem referència a continuació, convé destacar altres troballes:

fragments de mosaic abocats, ja sigui de tessel·les de marbre o de "daus" de ceràmica retallats

una arracada i un penjoll de bronze

una fulla d'un estri tallant de ferro (àmbit 12.5)

una moneda de bronze de datació encara incerta.

Les àmfores

Tot i que s'ha pogut determinar l'origen geogràfic i la forma de diversos individus, el material amfòric apareix especialment rodat i fragmentat i les vores localitzades són molt escasses. Dintre d'aquesta migradesa, les formes més representades són la Dressel 1 i les indeterminades de salaons d'origen bètic (figura 8). L'estudi de les àrees de procedència (figura 9) mostra que els recipients provenen essencialment de la tarraconense i de la bètica.

Les ceràmiques sigil·lades

La vaixella fina d'època imperial se cenyeix sobretot al repertori de la terra sigil·lada sudgàl·lica, amb escassa representació de productes de terra sigil·lada itàlica (figura. 7.4). Entre els estrats destaca per la profusió de ceràmiques sigil·lades la UE 12.610, que es pot datar segurament al tercer quart del segle I dC. Hi trobem documentada la producció de La Graufesenque (figura 7.1).

Els marbres

La zona A proporciona pocs fragments ceràmics, però en canvi s'hi localitzen

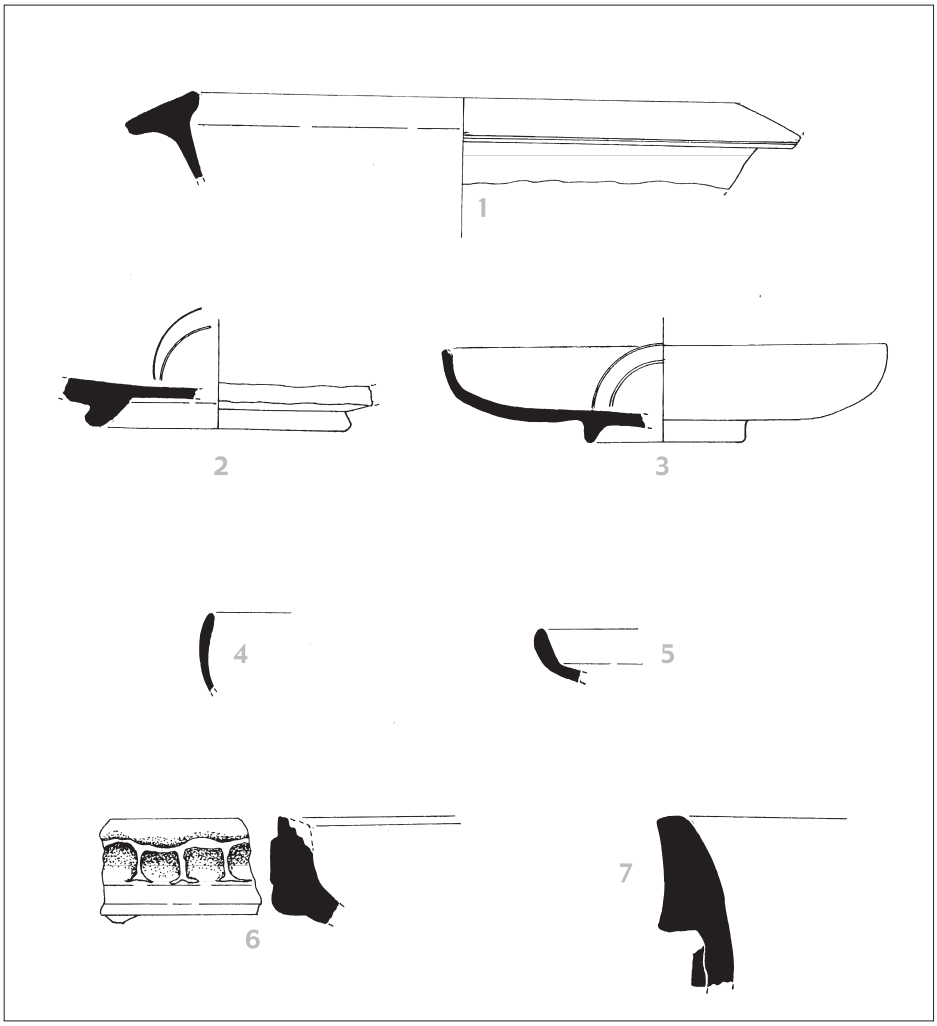

Figura 6. Material ceràmic: 1. Fragment de vora de kalathos ibèric; 2. Fons de producció local?) que imita la ceràmica de vernís negre, una forma Lamboglia1/Morel 2300; 3. Perfil sencer d'una imitació d'una Lamboglia 8 del repertori del vernís negre; 4. Fragment de vora de sigil·lada africana A; 5. Fragment de vora de vernís negre de tipus B, una forma Lamboglia 5; 6. Fragment de vora de morter; 7. Fragment de vora d'àmfora Dressel 7/11.

un gran nombre de fragments de marbre, ja sigui en forma de plaques per al revestiment d'estructures constructives, ja sigui en elements escultòrics. Entre aquests darrers hi ha l'escultura d'un tors masculí d'una mida més gran que la natural, molt malmesa: tot i que és un fragment escapçat i rodat, s'aprecia encara l'acurat treball de les costelles en un costat (figura 10).

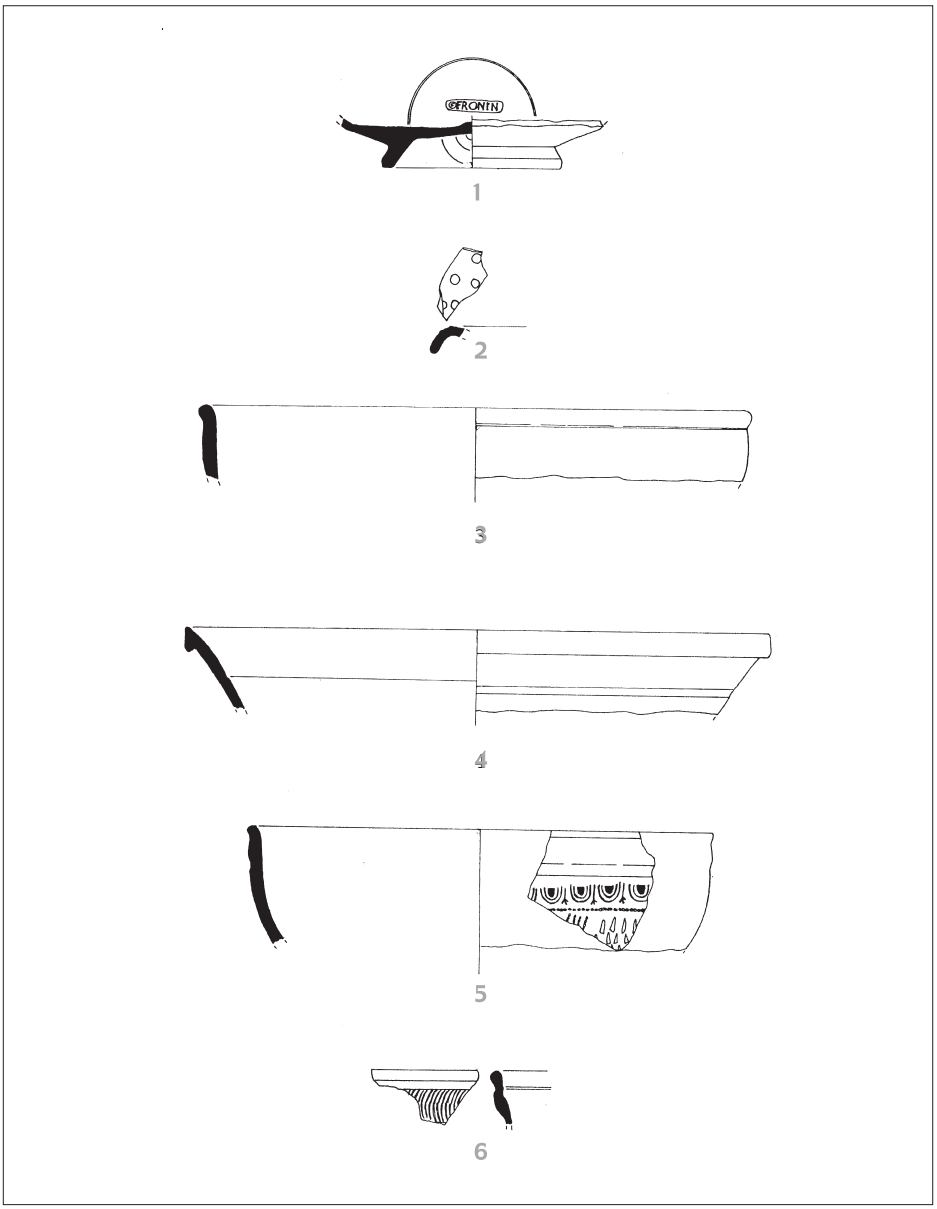

Figura 7. Material ceràmic de la UE 12.610: 1. Fragment de fons de terra sigil·lada sudgàl·lica, amb segell de Frontinus, de La Gaufresenque; 2. Fragment de vora de la forma Drag. 35 (terra sigil·lada sudgàl·lica); 3. Fragment de vora de forma Drag. 37 (terra sigil·lada sudgàl·lica); 4. Fragment de vora de forma Conspectus 14.1 (terra sigil·lada itàlica); 5. Fragment de vora de forma Drag. 37 (terra sigil·lada sudgàl·lica); 6. Fragment de vora de forma Drag. 29b (terra sigil·lada sudgàl·lica).

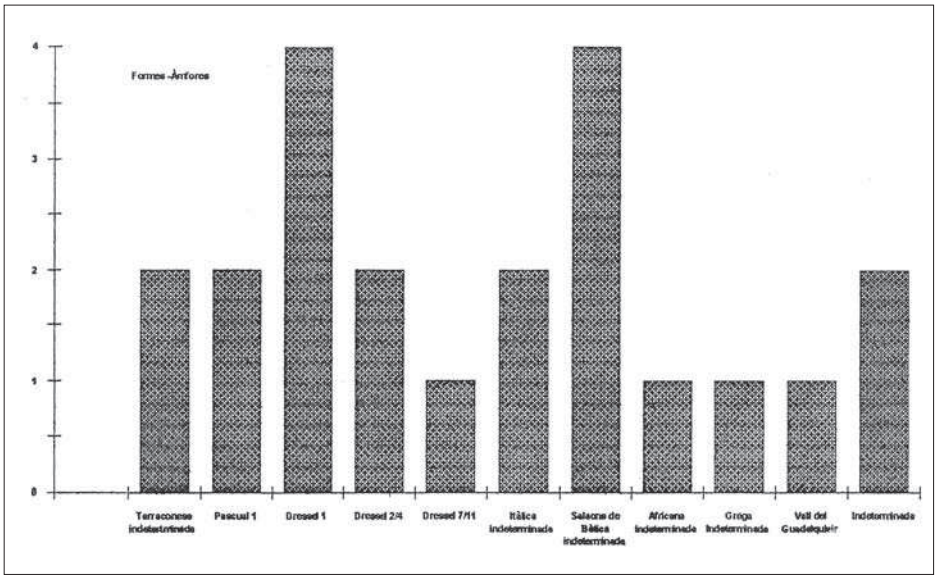

Figura 8. Les àmfores. Classificació tipològica.

4. CONCLUSIONS: LA CIUTAT ROMANA A LA LLUM DE LES DADES ARQUEOLÒGIQUES DE LES COLOMINES

4.1 Quin escenari per a la fundació?

Diversos autors han proposat possibles dates per a la fundació de Iulia Lybica i normalment aquestes se situen dintre del tercer quart del segle I aC: el context podria ser el pas de Cèsar per la Cerdanya i la concessió del *ius latii* als ceretans el 49 aC, durant les campanyes de Domici Calví contra els ceretans el 39-36 aC o les accions militars de Messala Corvinus a la Conca de l'Aude (CAMPILLO; MERCADAL, 1996-1997, p. 882).

Aquestes possibilitats, esgrimides en cada cas, segons la lectura de les fonts literàries antigues no es contradiuen pas amb el registre arqueològic de les Colomines. Cal tenir present que en pocs indrets s'ha arribat el 1997 a estrats "fundacionals" o ja ni tan sols augustinians. La major part dels fragments ceràmics que es poden datar a la segona meitat del segle I aC provenen de nivells de reompliment, sovint gruixuts i amb poc material, per a la instal·lació de la ciutat augustiniana. No s'han detectat encara nivells d'habilitació d'època tardorepublicana o protoimperial, però l'estat de conservació d'algunes peces de vernís negre i imitacions suggereixen que ja hi devia haver ocupació en aquell moment a l'indret. Ens inclinem a considerar que la fundació de la ciutat es devia produir a les portes de l'Imperi; en canvi, la documentació arqueològica ens allunya de l'època de Cèsar.

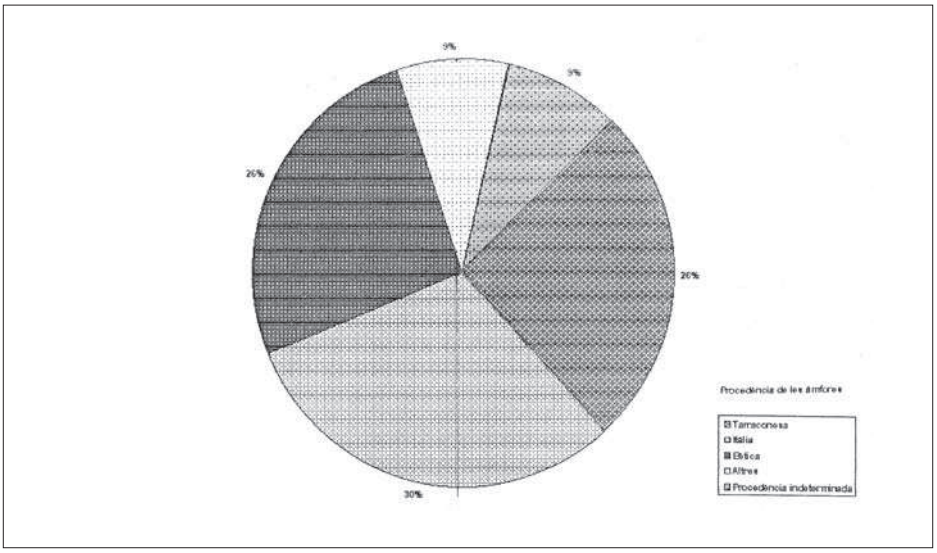

Figura 9. Les àmfores. Procedència geogràfica.

Ara bé, decantar-se per la data del 36 aC o la del 28 aC és prematur a la llum d'una informació ceramològica sobre això encara escassa. Confiem que la represa dels treballs d'excavació la primavera de 1998 aportin elements per a una precisió més gran.

4.2 El desenvolupament històric i urbanístic de la ciutat

El gruix de l'estratigrafia de les Colomines remet al segle I dC. Tant la ceràmica de vernís negre com la terra sigil·lada itàlica apareixen en estrats datats per materials de cronologia posterior a la de la fabricació i l'ús immediat d'aquests productes o bé en grans reompliments per a l'habilitació d'espais urbans d'època augustiniana tardana o juliclàudia.

A la zona B, la primera distribució visible dels àmbits sembla correspondre a aquest moment, amb una ràpida amortització d'alguns punts (abocador 12.201). A l'indret s'edificaren unes termes que han deixat els seus escassos vestigis en l'hipocaust arrasat (H 13) i s'hi habilità un espai de circulació contingut per murs d'aterrassament i amb un seguit d'habitacions que el voregen. Només en alguns indrets molt localitzats de la zona B s'han localitzat evidències d'una ocupació del segle II dC (vers al nord, en contacte amb el límit de protecció paisatgística).

No tenim gairebé elements per datar la construcció de l'edifici de la zona A, però de manera provisional tendim a considerar, sobretot a partir de les informa-

Figura 10. Fragment d'escultura de marbre molt deteriorada, trobada a la zona A.

cions *ex silentio* del material de les rases de fonamentació, que és d'època augustiana. Sens dubte l'estudi de la tècnica constructiva de la primera fase —del revestiment de morter de calç, de marbre, dels accessos i de les bases dels pilars— ha de proporcionar-nos més dades en un futur. La segona fase de construcció i refecció, en canvi, apareix associada a alguns fragments ceràmics que poden actuar com a fòssils directors (sigil·lades africanes): la seva datació se situa a l'inici del segle II dC.

És en aquest darrer indret, la zona A, on cal prosseguir la recerca arqueològica, tant per l'excepcionalitat de les troballes com pel fet que el projecte d'urbanització deixa lliure aquesta àrea. La planta complexa de l'edifici, el seu caràcter públic i les seves grans dimensions han de proporcionar, sense cap mena de dubte, dades cabdals per a la interpretació històrica global de la ciutat romana de Iulia Lybica.

BIBLIOGRAFIA

CAMPILLO, Jordi (1994). "El moment altimperial a Iulia Lybica. El jaciment de l'Hort de la Falona". *X Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: 1994, p. 533-542.

CAMPILLO, Jordi (1997a). *Informe preliminar lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat sobre les prospeccions realitzades a la UA 3 (Llívia) els mesos d'abril i maig de 1997*.

CAMPILLO, Jordi(1997b). *Informe memòria lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat sobre les prospeccions realitzades a la UA 3 (Llívia) els mesos de juny i juliol de 1997*.

CAMPILLO, Jordi; MERCADAL, O. (1997). "El paper de la Cerdanya en les relacions transpirinenques en l'època antiga". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. 37. Girona.

CAMPILLO, J.; GRAU, M.; GUÀRDIA, J. [en premsa] *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, 31 d'octubre – 1 de novembre de 1997*. Puigcerdà.

CAMPMAJÓ, P.; PADRÓ, J. (1978). "Els ceretans". *Segon Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC p. 189-210.

CAMPMAJÓ, P. (1983). *Le site protohistorique de Llo*. Perpinyà: CEPC

CAMPMAJÓ, P.; UNTERMANN (1990)."Nouvelles découvertes de graffiti ibériques en Cerdagne". VIII CIAP. Puigcerdà.

CAMPMAJÓ, P. (1993). "Temoignages écrits de la présence d'Ibères en Cerdagne. Contribution au problème ibérique dans l'Empordà et en Languedoc". *DAM*, 16, p. 104 – 110.

GRAU, Martí; GUÀRDIA, Jordi (1997) Informe preliminar sobre la intervenció arqueològica a Llívia, UA 3 (les Colomines), Cerdanya / 8 de setembre – 3 d'octubre de 1997, lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

GRAU, M.; CAMPILLO, J.; GUÀRDIA, J. [en premsa] "Topografia arqueològica de Iulia Lybica (Llívia, Cerdanya) i el seu territori". *Empúries*.

MARTÍN, A. (1981) "Treballs arqueològics realitzats a Llívia pel Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona". *Segon quadern d'informació municipal*, p. 49-50.

MAYER, M. (1982). "Algunes consideracions sobre les fonts clàssiques de la Cerdanya". *Quart Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Homenatge al doctor Miquel Oliva)*. Puigcerdà: IEC.

MAYER, M.; RODÀ, I. (1990). "El Pirineu català en època romana. Alguns problemes pendents". *Vuitè Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC, p. 227-235.

MERCADAL, O.; ALIAGA, S. (1991). "L'hàbitat i la necròpoli del Roc de l'Esperança (Alp, Cerdanya)". *Ceretania* [Perpinyà],1, p. 61-83.

MERCADAL, O.; ALIAGA, S. (1993). "El Roc de l'Esperança, Alp". *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana.*

Campanyes 1982 – 1989. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

MERCADAL, O.; ALIAGA, S.; CAMPILLO, J.; VALIENTE, P. (1995). "Noves interpretacions sobre el poblament humà a la Cerdanya (4.000 aC – segle IX dC)". *X Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC.

MERCADAL, O.; OLESTI, O. (1992). "Els Castellots (la Corona, Bolvir): un assentament ceretà a la plana cerdana". *IX Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà.* Puigcerdà: IEC, p.5-8.

OLESTI, O. (1990). La Cerdanya en època antiga. Romanització i actualització cadastral. Tesi de llicenciatura.

OLESTI, O. (1993). "La Cerdanya en època antiga: romanització i actuació cadastral". Estudios de la Antigüedad, 6/7, p. 133-154.

OLIVA, Miquel (1976). "Troballes romanes a Llívia". *I Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà (CipselaI).* Girona, 1976, p. 136-140.

PADRÓ, J. (1976a). "L'edat del ferro i la romanització a les comarques septentrionals de l'Interior de Catalunya" *I Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà (CipselaI).* Girona, 1976.

PADRÓ, J. (1976b). "Aportacions al coneixement de la via romana de Iulia Livia a Ilerda". *I Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà (CipselaI).* Girona, 1976, p. 141-144.

PADRÓ, J. (1982). "Llívia (Cerdanya)". *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys.* Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 355-357. (Excavacions Arqueològiques a Catalunya; 1).

PADRÓ, J. (1982). "Recerques arqueològiques a Llívia (Cerdanya)". *Quart Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà.* Puigcerdà: IEC, p. 311.

PADRÓ, J. (1984). "Memòria provisional dels treballs arqueològics realitzats a Llívia durant la campanya de 1983". *Cinquè quadern d'informació municipal*, p. 53-59.

PADRÓ, J. (1986). "Els pobles indígenes de l'interior de Catalunya durant la Protohistòria. Protohistòria catalana". *Sisè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC.

PADRÓ, J. (1988). "El poblament d'època romana a les comarques pirinenques". *Setè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC.

PADRÓ, J. (1993). "Pla de Prats, Prats i Sansor". *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982 – 1989*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 128.

PADRÓ, J. (1993). "Llívia". *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982 – 1989*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 127.

PADRÓ, J. (1990). "La romanització de la Cerdanya". *Vuitè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC, p. 53-61.

PADRÓ, J.; CAMPILLO, J. [en premsa]. *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades a Llívia durant els anys 1980 i 1983*.

PADRÓ, J.; CURA, M.; FERRAN, A. M. (1977). "Treballs arqueològics a Llívia, *Cypsela II*, CIAP, p. 233-246.

PADRÓ, J.; MONTERO, T.; PONS, E. "Excavacions al jaciment romà del Pla dels prats (Prats de Cerdanya)". *Excavacions arqueològiques d'urgència a les comarques de Lleida*. Barcelona, p. 133-161.

PADRÓ, J.; PIEDRAFITA, C. (1987). "Les étapes du controle des Pyrénées par Rome". Latomus. Tome XLVI, F. 2, Brussel·les.

PONS, J. (1994). *Territori i societat romana a Catalunya. Dels inicis al Baix Imperi*. Barcelona: Edicions 62.